

Bir Kentsel Örgütlenme Biçimi Olarak 18. Yüzyıl Mason Localarında Mimarlığın Kavranış ve Üretilme Biçimi Üzerine Bir İnceleme¹

*

Figen İşiker²

ORCID: 0000-0002-4880-0192

Öz

18. yüzyıl Aydınlanma dönemi, insanın kendini ve kendisi dışındakileri anlama ve yeniden tarifleme girişimi olarak bütün alanlarda kendini gösterir. Bu fikrinsel keşif kaçınılmaz olarak mimarlıkta da gerçekleşir. Mimarlığın tarihselliğinin farkına varılması ile mimarlığı bir disiplin rejimi içinde tanımlamayan aktörler bütünsel bir dil oluşturma gayreti içine girerler. Bu sebeple Antikiteden alınan birçok kavram yeniden tanımlanarak mimarlık epistemolojisinin inşasında kullanılır. Böylece klasik mimarlık, 18. yüzyıl mimarlık düşüncesinin inşa edilebilmesinin temel argümanlarından birini oluşturur. Geçmişe yapılan bu yolculuktaki her karşılaşma bir taraftan mimarlık disiplini inşa etmeye yararken öte taraftan yıkıcı olabilecek karşılaşmaları da içerir. Bu karşılaşmalar ya akla uygun hale getirilerek rasyonel düzlemde ele alınır veyahut görmezden gelinerek sınır dışı edilir. Bu türden durumlar mimarlığın birçok farklı biçimlerde de kaorabileceğinin işaretleridir. Bir çere oluşturmanın farklı formları olan yeme-içme birliktelikleri, kahvehaneler, salonlar ve benzeri oluşunlar, Aydınlanma döneminin önemli paradigmalardır. Sosyalleşme kültürü içinde, mimarlık söylemleri ile inşa edilen mason locaları, kendine özgü yapılanması ile kurumsal olmayan biçimlerde şekillenerek, 18. yüzyılda Avrupa'nın birçok yerine yayılmış önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple çalışmada, masonluğun ilk kez nasıl ortaya çıktığına odaklanmak yerine, Aydınlanma döneminin dikkate değer oluşunlarından biri haline nasıl geldiği ve mimarlıktan beslenerek kentsel bir örgütlenme biçimine nasıl dönüştüğü irdelenecektir. Çalışma bu bağlamda mimarlığın totaliteryan inşasını da eleştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, Masonluk, Loca, Kentsel Örgütlenme, Sosyalleşme

¹ Bu makale Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Doktora programında tamamlanan tezden üretilmiştir. Bkz. Figen İşiker, Mimarlıkta Kuramsal Suskunluğun İnşası ve İmkanları, MAÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Danışman: Uğur Tanyeli, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mardin, 2022.

² Dr. Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, E-mail: figenisiker@gmail.com

A Study on the Conception and Production of Architecture in the 18th Century Masonic Lodges as a Form of Urban Organization³

*

Figen Işiker⁴

ORCID: 0000-0002-4880-0192

Abstract

The 18th-century Enlightenment period manifests itself in all fields as an attempt to understand and redefine oneself and everything else. This intellectual discovery inevitably takes place in architecture as well. Through the realization of the historicity of architecture, actors who attempt to define architecture within a discipline regime strive to create a holistic language. While each encounter in this journey serves to construct the discipline of architecture, it also includes confrontations that can be destructive. Every devastating encounter is either evaluated in rationalized plane or ignored and expelled. These situations are signs that architecture can be conceived in many different ways. Food-beverage associations, coffee houses, saloons etc., which are different forms of creation of social environment, are significant paradigms of the Enlightenment period. Masonic lodges, built by/in architectural discourses, have an important place in the culture of socialization, shaped in non-institutional forms by their unique structuring, and spread to many parts of Europe in the 18th century. Therefore, this study is intended to be discussed not generation of Masonry but specifically how it became notable formation and how it transform into urban organization through architecture during the Enlightenment. In this context, the study also criticizes the totalitarian construction of architecture.

Keywords: *Enlightenment, Freemasonry, Lodge, Urban Organization, Socialization*

³ This article is based on the thesis completed in the PhD program in the Architecture Department of Institute of Post-Graduate Education, Mardin Artuklu University. Figen Işiker, The Construction and Possibilities of Theoretical Silence in Architecture, MAU Institute of Post-Graduate Education, Department of Architecture, Supervisor: Uğur Tanyeli, Unpublished Doctoral Thesis, Mardin, 2022.

⁴ Research Assistant Dr., Mardin Artuklu University, E-mail: figenisiker@gmail.com

Giriş

Mason locaları, 18. yüzyıl “Batı” dünyası için önemli sosyalleşme kurumlarından biri olarak varlık kazanır. Daha çok yarı gizli bir örgütlenme imgesiyle bilinen bu localar, kökenini zanaat loncası biçiminde faaliyet gösteren ve “operatif masonluk” adıyla tanımlanan eski ortaçağ taş ustalığından alır. Aydınlanma çağında ise yeni bir anlam kazanır ve “spekülatif masonluk” tanımlamasıyla bilinen kentsel bir örgütlenme biçimi olarak varlık gösterir. Bu yeni oluşum, sadece taş ustalarının değil toplumun diğer kesimlerinden birçok üyeyi de içinde barındıran bir “kardeşlik birlikteliği” olarak yapılır. Operatif masonluğun kavramlarını alegorik formda kullanılarak şekillenen ve Süleyman Mabedi’nin inşası ile ilişkileneren kutsallık atfedilen bu örgütlenme biçimi, Aydınlanma döneminden bu yana tartışmalı bir alanda durur.

İlahi düzenin yeryüzündeki bir ifadesi olma iddiası ve inancıyla varlık kazanan mason locaları, kutsal metnin dünyevileştirilmesi bağlamında metinden/sözden yapı inşasına giden güzergâhı tarifler. Dünyayı bilim üzerinden anlamaya çalışan rasyonel bir dünyada kutsal üzerinden yapılan bu inşa, kadim bir meseleyi bilimsel bir kültürle birleştirerek zaman zaman mevcut sınırları zorlayan bir farklılık üretimi olarak tezahür eder.

“Eski” olanı “yeni” olan ile konuşmaya çalışmak tarihyazımı içinde bilinmedik güzergâhlar açar. Örneğin 18. yüzyılda belirli esaslar üzerine temellenmeye çalışan mimarlığı, mimarlığın henüz konuşulmadığı bir dönem üzerinden tariflemek mevcut epistemolojik inşa ile örtüşmez. Tarihyazımı bağlamında yol bu noktada çatallaşır. Bu sebeple tarihçi veya kuramcı bu türden gerilimli üretimleri ya görmezden gelerek yola devam eder, ya da tüm bunların varlığını görür ancak mevcut akılla bağdaştırarak “esasa” uygun hale getirir. Çünkü Aydınlanma döneminde sınırlar tarif edilebildiği ölçüde kuramsal konuşabilmek mümkündür. Hatta rasyonel dünyayı inşa edebilmenin esaslı yollarından biri de budur.

Masonluk tarihi, Avrupa’da 17. yüzyıldan itibaren kabaca iki farklı güzergâha ayrılarak yazılmıştır. Bunlardan ilki masonluğun ortaya çıkışına odaklanan ve sadece mason tarihçilerin yazdığı, mason topluluğu içindeki üyelere ait yayın evlerinde özel olarak basılmış ve yalnızca kendi üyelerinin erişimine açık olan, bir bakıma gizlilik içeren metinlerden oluşur. Diğer bir yazım ise bu topluluk dışında üretilmiş ve genel tarih anlatısı içinde yer alan metinlerdir. Bu metinlerde 17. yüzyılla birlikte gelişen masonluk gibi dikkate değer, aydınlanma öncesi bazı oluşumların varlığıyla paralel olarak gerçekleşen gelişmelerin farkında olunamamış ve bu sebeple o dönemin üzerindeki etkileri ile ilgili görüşlere yer verilmemiştir. Böylece

erişilebilir olmayan masonluk tarihi konuşulmamış bir konu olarak tarihsel metinlerde pek de yer al(a)maz (Stevenson, 1988). Çünkü Aydınlanma döneminde sınırlar tarif edilebildiği ölçüde kuramsal konuşabilmek mümkündür. Bu sebeple rasyo-nel dünyayı inşa edebilmenin esaslı yollarından biri, ussal bir düzlemde söylem üretilemeyen meseleler üzerine konuşmamaktır. Ancak masonluğun konuşulma-masının bir sebebi daha vardır. O da masonluğun yalnızca üyelere ait olması ve masonluk bilgisinin üyeler dışındakilere kapalı olmasıdır.

David Stevenson, *The Origins of Freemasonry (1988)* kitabının önsözünde bu du-ruma istisna olarak gösterilebilecek bir çalışmanın olduğuna değinir. Bu çalışma 20. yüzyılın başlarında Sheffield Üniversitesi ekonomi profesörlerinden ve kendisi de mason olan Douglas Knoop ve ekonomi tarihi profesörü olan ancak mason olma-yan G.P. Jones tarafından yazılır. Tabiri caizse “içeriden ve dışarıdan” sayılabilecek iki akademisyenin ortaklığıyla üretilen bu çalışma, masonluk tarihini genel tarih an-latısından ayırıştırılmadan yazılması gerektiğini savunur. Mason güvenilirliğini bü-yük ölçüde arttıran bu çalışmaya rağmen, her iki tarafın tutumları nedeniyle ma-sonluk tarihi yazımı akademik olarak benzer zorlukları içermeyi sürdürür. Bazı ma-sonlar mason olmayan araştırmacıların bu konuya spekülâtif yaklaşacağına ve top-luluklarına zarar vereceği inancı ile konuyu kendi mülkiyetlerinde görmesine ne-den olurken, öte taraftan masonluğu onaylamayan ve şüpheyle yaklaşan bazı tarih-çiler de bu konunun tartışmasız olarak kaçınılması ve konuşulmaması gereken tabu bir konu olarak görür (Stevenson, 1988).

Bu ayrım, her iki tarihyazımının birbirini iskalamasına ve zamanla önemli bir yarılma oluşmasına neden olur. Burada sınırlar karşılıklı üretilir. Her iki tarihya-zımı bir diğerrinin alanına girmeye pek de teşebbüs etmez. Bir tarafın kendi alanını özelleştirerek koruma altına alması ve bu tarihin sadece topluluktakilere ait oldu-ğuna inancı, diğerr tarafın ise sınırlarla dolu olduğu düşünülen ve pek çok kesim tara-fından onaylanmayan, kendi içine kapalı bu oluşum hakkında yazmaktan kaçın-ması, bir bakıma taraflar arasında yazılı olmayan ve hiç konuşulmadan mutabakata varılmış bir anlaşma olduğu sonucuna ulaştırır. Oysaki masonluk tarihi de pekâlâ herhangi bir tarih anlatısından farklı değildir ve hala yazılmayı bekleyen tartışmalı bir alanda yer alır.

Tarihyazımının önünde engel teşkil eden bu tür durumlar daha önce konuşul-mamış pek çok konunun da varlığına işaret eder. Sözelimi Knoop ve Jones buna ilişkin, masonluk tarihinde henüz araştırılmamış birçok boşluk olduğundan bahse-derler. Sadece orta çağda değil, arşiv materyallerine erişimin görece daha ulaşılabil-ir ve modern zamanlar olan 16., 17. ve 18. yüzyıllarda da tarihçilerin kaynaklara başvurmak yerine, mevcut boşlukları kendilerinin doldurduğunu ileri sürerler. Ta-rihçiler böylece, masonluk tarihi için tamamlanmış bütün bir resim ortaya koymayı

“başarabilmişlerdir”. Elbette birbirinden farklı yaklaşımlarla doldurulmuş boşluklar, bölgeden bölgeye değişebilen, birbirinden farklı masonluk tariflerinin ortaya çıkmasını da sağlamıştır (Knoop & Jones, 1947, s.5). Bu çalışma da Aydınlanma dönemi mason mimarlığının ortaya çıkışını ve uzanımlarını dönemsel bir okuma yaparak epistemolojisini anlamaya çalışır.

18. Yüzyılda Masonluk

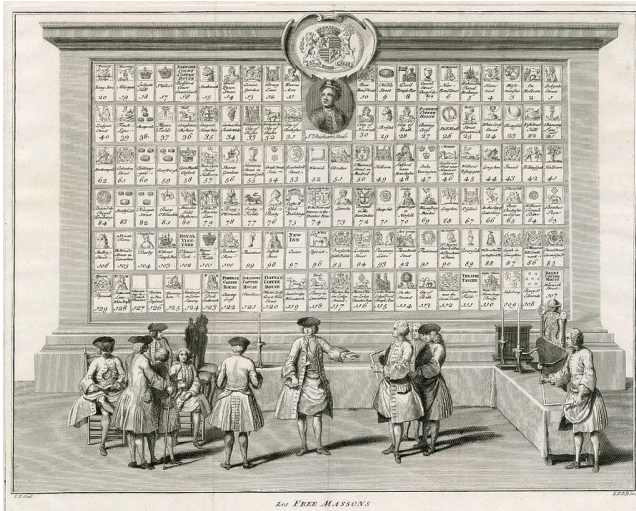
Aydınlanma dönemi masonluğu, Süleyman Tapınağı'nın, katledildiğine inanılan baş ustası Hiram Abiff'in takipçileri olduklarını iddia eden 14. yüzyıl ortaçağ taş ustalarının söylemleri ile örtüşen ve Mabed'in yeniden inşası hayali ile şekillenen bir toplumsal örgütlenme biçimidir. Ortaçağda var olmuş bir topluluğun mirasını kullanarak, tabiri caizse onun kılığına bürünerek varlığını inşa etmiştir. Altını çizmek gerekir ki hem 14. yüzyıl masonluğu hem de Aydınlanma dönemi masonluğu, temelde Süleyman Mabedi ile ilişkilense de birbirinden farklı sosyalliklerde ve ideolojilerde üretilmiş, dolayısıyla aynı masonluğu temsil etmeyen örgütlenme biçimleri olarak anlaşılmalıdır. Masonluğun kökenine dair birçok efsanevi anlatım masonluğun içinden ve dışından kişilerce birbirinden farklı biçimlerde ele alınmış, bu sebeple birbiriyle örtüşmeyen ve çok kısıtlı bir tarih anlatısı üretilmesine sebep olmuştur.

Operatif masonluk (*freemasons*) ortaçağda inşaat işiyle uğraşan bir meslek grubunun üyelerinin bir araya gelerek hem iş koşullarının organize edildiği hem de sosyal durumlarının izlendiği zanaat loncaları olarak çalışır. Örneğin inşaatta çalışanların iş paylaşımı, çıraklık eğitimleri, ücret dağılımları ve kontrolleri gibi yönetsel işleri içerirken, öte taraftan loncaya bağlı üyelerin cenaze işleri, dul eşler ve yetimlere yapılacak yardımlar, özel günlerde bir araya gelmek için yapılan yemek veya eğlence organizasyonları gibi sosyal durumların da yürütüldüğü bir topluluk olarak çalışır. Bu ilişki türü “*kan bağı olmasa da yemin ve ritüellerle pekiştirilen ortak çıkarlarla birbirine bağlanan, bir tür yapay aile veya akraba grubu oluşturan hem bir kardeşlik hem de din kardeşliği*” (Stevenson, 1988, s.14).

18. yüzyıla gelindiğinde ise meslek loncaları olarak tariflenen bu oluşumun zamanla dönüşerek yeni bir içeriğe sahip olduğu gözlemlenir. Duvar ustaları ve inşaatta çalışan üye sayılarının giderek azaldığı ve bu meslek grubu dışından kişilerin de üye olabildiği yeni bir kimlik kazanır. Aydınlanma dönemine rastlayan ve spekülatif masonluk olarak isimlendirilen bu oluşum modern masonluğun inşasının da gerçekleştiği bir dönüm noktasıdır. Ortaçağda olduğu gibi 18. yüzyılda da yalnızca erkek bireylerin üyeliğe kabul edildiği bu birliktelik, toplumun farklı sınıfla-

rından bireylerin ve diğer meslek gruplarından kişilerin yer aldığı bir yapıya bürünür. Spekülatif masonluk olarak tanımlanan bu yapılaşma, kökenlerini ortaçağ İngiltere'sine dayanan bir meslek örgütlenmesinin dayanışma ve yardımlaşma birliğinden ödünç alsa da "kardeşlik"⁵ olarak tanımlanan bu topluluk operatif masonluğun sahip olduğu araçları ve gelenekleri sadece alegorik olarak benimser. Örneğin operatif masonlukta kullanılan usta, çırak, gönye, şakul, seviye, sütun düzenleri ve benzeri birçok kavramın spekülatif masonluğun yapısını inşa eden metaforlar olarak kullanıldığı görülür.

Anthony Vidler'e (1987) göre, zanaat loncası olan operatif masonluğun 17. yüzyılın sonlarına doğru burjuva ve aristokrat sınıfının sosyalleşme aracına kademeli geçişinin nasıl gerçekleştiği net değildir. Ancak kesin olarak bilinen 17. yüzyılın ortalarından itibaren Londra'daki taverna toplulukları ya da taşradaki erkek bireylerin oluşturduğu tartışma kulüpleri üyelerini kendi oluşumlarına dahil etmeleri ve artık tümüyle spekülatif masonluk olarak anıldıklarıdır. Fransa, bu moda topluluğu 1725 yılında ithal etmiştir. Bu yeni oluşum özellikle de aristokrat, burjuva ve entelektüel çevreler arasında çok hızlı yayılır ve popülerleşir. Böylece zaman içinde mekân ihtiyacı doğsa da topluluğun Papa tarafından kınanması ve Fransız polisi tarafından sürekli baskılara uğraması Fransa'da localar için tasarlanmış mekanların inşa edilmesine imkân vermez. Bu sebeple üyeler bazı otellerde, özel mülklerde veya taverna, restoran ya da kulüplerde toplanabilmektedirler (Vidler, 1987, s.88).

Şekil 1. *Les Free-Massons* (Bernard Picart, 1735)

⁵ Kardeşlik oluşumu günümüzde de halen aktif olarak dünyanın birçok yerinde varlık sürdüren, farklı organizasyonlarla bir araya gelen ve masonluk ritüellerini nesilden nesile aktarımını sağlayan bir loca topluluğudur.

Masonluğa olan ilgi ya da saygınlığın bu denli artmasının nedenlerinden biri de toplumun ileri gelenlerinin bu oluşumun içinde varlık göstermesidir. Örneğin İngiliz kraliyet ailesi mensupları, lordlar, aristokrat sınıfı ya da Newton gibi döneminin önemli bilim adamları mason localarının birer üyesidirler. Masonluk, 18. yüzyılda sosyalleşmenin önemli bir ayağını temsil etse de kamuya kapalı bir oluşum olarak diğer sosyal biçimlerden ayrışır. Bir yandan gönüllülük esasına dayanan öte taraftan zorunlu görevleri içeren ve merak uyandıran bu oluşum, barındırdığı çelişkilerle zaman içinde daha da ilgi çekici hale gelir. Masonluğun modern oluşumunun ilk aşamasında bilimsel kültür ile örtüşmesi, özellikle de bilim topluluklarının olmadığı yerlerde locaların akademilere benzer yapılanmalar olarak algılanmalarını sağlamıştır. Bu bilimsel imaj, Aydınlanmanın temel içeriklerini oluşturan ilerleme, mükemmellik ve kozmopolitizm gibi kavramlar masonlukta da sık konuşulan kavramlar olarak karşımıza çıkar (Önnerfors, 2017, s.91).

Kurumsallaşan ve gündün güne büyüyen bu oluşumun zaman içinde mekân gereksinimleri de önem arz etmeye başlar. Bu bağlamda Mason locaları iki farklı kategoride ele alınabilir. Birinci kategori mevcut yapıların locaya dönüştürülerek kullanıldığı yapıları içerirken, ikinci kategori loca olarak inşa edilmiş, kurumsal olarak da varlık gösteren yapılardır.

Localar büyük bir ölçüde kurumsallaşsa da yarı gizli veya tamamen gizli olacak şekilde mekânsallaşmayı sürdürür. Sözgelimi İngiltere’de loca binası olarak bilinen yapılar mevcutken, Fransa’da loca binası olarak kullanılan fakat çevredeki binalardan ayırt edilemeyen ve loca binası olduğu anlaşılamayan yapılar vardır. Örneğin Fransız Mimar Charles De Wailly’nin 1786 tarihli loca tasarımı (*The Lodge of Friendship*) dışarıdan locayı anımsatacak hiçbir özelliği barındırmaz. Öyle ki tüm yapı locaya hizmet vermesi için tasarlanmış olsa da dışarıdan bakıldığında çevrede bulunan diğer evlerden farklı görünmez. 18. yüzyıl Fransa’sında mason loca mekanlarına dair toplu envanter ya da kayıtların olmadığı (Taillefer, 2014, s.53) düşünülürse, bu çizimler daha sonraları tasarlanacak localar için referans görülmesi bakımından oldukça önemlidir.

Şekil 2. Charles de Wailly'ye ait mason tapınağı iç mekân çizimi-1775 (Gruson, 2016, s.81)

Loca olarak tasarlanmayan toplanma alanlarında ise mekanlar, yapılacak törenlere göre düzenlenmekte ve törenler için gerekli alegorik mekanlar bir şekilde temsil edilmeye çalışılır. Özellikle polis baskınları sonucu yazılan raporlarda bu mekanlar detaylı bir şekilde betimlenmiş, böylece tören mekanlarına dair bilgi masonluk dışından bir kanalla da aktarılma imkânı bulmuştur. Bu raporlarda yazıldığı üzere düzenlenen törenin türüne uygun olarak locaları temsil etmek için zemine kilimlerin serildiği, yüzeylere çarşafların gerildiği ve temsili girişten itibaren tüm törenin rotasının tebeşir veya pastel boya ile çizildiği, ayrıca bazı amblemler ve nesnelerin kullanıldığıdır. Böylece tören bitiminde tüm bunlar kolayca kaldırılır ve silinirlerdi (Şekil 3). Yapılan bu çizimler Süleyman Mabedi'nin alegorileri olmakla birlikte loca mimarlığının da öncül çizimleri olarak görülebilir. Masonluk için kutsal görülen mekanların, kutsal olmayan mekanlarda temsil edilebilmesi mimarlığın üstlendiği rolün önemini açıkça ortaya serer. Sözgelimi kabul töreni veya bir üst kademeye geçiş için yapılacak törende, gözleri bağlanmış üyenin girişten itibaren Süleyman Mabedi'ni hem mekânsal

hem de diğer üyelerin performe ettiği temsili olaylarla (kılıç sesleri ile bir savaşı canlandırma vb.) idrak etmesi ve etkilenmesi sağlanırdı. Özellikle de yeni üyeler için zihinsel ve bedensel yorucu geçen bu törenler genellikle hep birlikte yemek yenilen bir ziyafet ile sonlanırdı. Yeni üye veya yeni derece için kadeh kaldırılır ve “kardeşlik” kutlanırdı (Vidler, 1987, s.85-88).

Şekil 3. *Assemblée de Francs-Maçons pour la Réception des Maîtres* (Jacques Philippe, 1707-1783)

Mekânsal gereksinimler dışında bu kentsel örgütlenmeyi inşa eden diğer önemli araç ise kavramlardır. Operatif masonluk hem mimarlık teorisinin sözlü aktarımını hem de temel geometri bilgisi aracılığıyla uygulanmasının temelini oluştururken, spekülatif masonluk ise Süleyman Mabedi'nin mimarlık paradigmasına dayanan bir dizi alegorik ritüel ve uygulamalarından oluşur (Galvin, 2003, s.82). Öyle ki masonluk 18. yüzyılda doğrudan mimarlık ve kavramları ile ilişkilendirilir. Mimarlığın tarihsel anlamına bakıldığında da özellikle klasik mimarlığın masonluğun merkezinde olduğu görülür. Mimarlık dilinin temellerini oluşturan kavramların da bir hayli eski olan taş ustalığı zanaatı ile doğrudan bağlantısı vardır (Curl, 2014, s.557). Bu sebeple masonluk için önemli olan geometri ve mimarlık kavramlarına tekrar dönüp kısaca bakmak masonluk bilgi üretimini anlamak bakımından anlamlı olacaktır.

Geometri ve mimarlık kavramlarının alegorik olarak her mason için anlamı vardır. Bir duvarcı ustasının yeryüzünde bir tapınak inşa etmek için kullandığı en temel araçlar olan şakul (*plumb*), seviye (*level*) ve gönye (*square*) insanoğlunun ahlaki yapısını nasıl inşa ettiği ve sergilediği, o büyük günde de “doğru ve güvenilir” olan bu araçlarla ölçülecektir. Şakül, operatif masonun düz hatlarda bir yüzeyi inşa etmesinde kullandığı bir araçken, spekülatif bir mason için hayatını dosdoğru inşa etmesini sembolize eder. Bu metafor, eğri inşa edilmiş veya başka bir yüzeye yaslanarak inşa edilmiş bir duvarın zamanla yıkılmaya mahkûm olduğunu anlatır. Seviye, her insanın Tanrı’nın nezdinde eşit olduğu ve eşit bir şekilde yargılanacağıdır. Ancak bu eşitlik, devrimci hareketlerin tanımladığı biçimde değildir. Bu türden bir eşitlik toplum içinde kafa karışıklığı, itaatsizlik ve anarşiye yol açabileceğinden mason düşüncesi içinde reddedilir. Gönye ise ilahi özün sembolüdür (Mackey, 1872).

Albert Gallatin Mackey (1807-1881) tarafından yazılan *A Lexicon of Freemasonry* (1845) kitabı mason tarihyazımına katkı sağlayan ve adından da anlaşılacağı üzere sözlük olan bu metin, masonik düzenin tüm unsurlarını sahip oldukları kavramlarla alfabetik olarak açıklar. Mackey kitabın önsözünde tüm sanatlara ve bilimlere ait sözlükler olduğunu, ancak bu kitap yazılana kadar masonluğun bu türden bir sözlüğü olmadığına dikkat çeker. Bu kitap o güne kadar parça parça yazılmış, bu sebeple dünyanın birçok yerine dağılmış ve erişilmesi zor olan mason literatürünü hem mason üyelere yol göstermesi hem de mason topluluğunun sadece semboller ve ritüellerden oluşmadığını göstermek amacıyla üretilmiştir. Mackey’in bu çalışması mason üyelerinin, masonik düzenin tarihi ve eski eserleri hakkında daha detaylı bilgi sahibi olması gerektiği inancı ile masonluğun primitif kaynaklarına kadar inerek, mason gelenekleri ve sembollerini de kapsayan derinlemesine bir anlatı sunar. Bilimsel bir çalışma olması sebebiyle de sadece üyelerin erişimine sunulmaz, ayrıca halka da açıktır (Mackey, 1872, s.vi).

Aydınlanma masonluğu, en temelde burada kısaca değinilen tanımlamalarla ortaya konan sembolizm ile şekillenir. Ortaçağ masonluk geleneklerinde ise sembolizmin izleri çok zayıftır. Locaların yalnızca sosyal toplantılar, şenlikler, yapı inşa etme pratiği içinde ele alınan geometri ve mimarlık tartışmalarının yapıldığı kurumlar olarak düşünüldüğünde, sembolizmin pek de yeri olmadığı anlaşılır. Mason sembolizmi, masonluğun ahlaki bir yapı önermesi ile eş zamanlı olarak üretilir (Knoop & Jones, 1947, s.7). Yani spekülatif masonlukla birlikte masonluk tarihyazımı da başlamış olur. Bu sebeple 1717’de ilk loca olarak kabul edilen *The Grand Lodge*’un kurulmasına müteakip ilk 10-20 yıl içinde yazılan loca anayasalarının içeriği yoğun sembolizmler ve tören ritüelleri ile doludur.

The Grand Lodge’un kurulmasıyla birlikte kurumsallaşan loca, kendisi de mason olan loca üstatlarından (*Master of Lodge*) ve *The Grand Lodge of London and Westminster*’in büyük muhafızı (*Grand Warden*) unvanlarına sahip, tarihçi James Anderson’u

1721 yılında loca kurallarını yazılı hale getirmek için görevlendirir. “Masonluğun Anayasası” olarak da bilinen *The Constitutions of the Free-masons: Containing the History, Charges and Regulations of That Most Ancient and Right Worshipful Fraternity For the use of the Lodges (1723)*⁶ isimli Anderson’un bu metni, adından da anlaşılacağı gibi hem masonluğun tarihinin yazıldığı hem de locanın kuralları, ritüelleri, derecelerine göre üyelerin görevleri ve daha birçok şeyi içeren locanın ilk anayasa kitabı olma özelliği taşır.

Masonluğun temel kaynaklarından biri olarak kabul edilen kitabın hemen girişinde James Anderson (1679-1739), mimarlığın doğrudan masonluk olduğunu söyler. Sözelimi Anderson’a göre mimarlığın ve masonluğun temel bilgisini oluşturan geometri, Âdem’in oğullarına öğrettiği birincil ilimdir. Bu sayede edindikleri sanat ve taş ustalığı sayesinde Kabil ve oğlu Enosh⁷ bir şehir inşa ederler (Anderson, 1723, s.12). Masonluk öğretilerinde çokça anlatılan bu hikâye bazı kabul ritüelleri için yazılmış şarkıların da en önemli temalarından biridir. Örneğin Anderson’un masonluğun tarihini anlattığı ve beş bölümden oluşan *The Master’s Song* şarkısının birinci bölümünde, detaylarıyla anlatılan ve “öğrenilmiş sanat” olarak tanımlanan mimarlığın, masonluğun temelini nasıl oluşturduğuna ve masonluk için önemine dinsel metinlerden referansla çokça vurgu yapılır.

Mimarlığın dilini metaforik kullanan bu türden bir kitap ile esasların belirlendiği masonluk daha ziyade entelektüel bir zeminle ilişkilendirilerek sınıf değiştirir. Aristokrat kesimin ve kraliyet mensuplarının himayesinde olan bu topluluk kurumsallaşarak daha kapsamlı bir işleyişe sahip olur.

Mason Localarının Mimar Aktörleri

Masonluk on yıl içinde, “aristokratlara, entelektüellere, din adamlarına, profesyonellere ve esnafa benzer şekilde çekici gelen kurumsallaşmış sosyalliğin birincil biçimi olarak var olmuştur.” 1774-1789 tarihleri arasında Grand Orient’e bağlı Paris localarında 120’den

⁶ James Anderson’un ismi, kitabın yazarı olarak kapakta ve giriş sayfasında yer almaz. Anderson’un bu kitabın yazarı olduğu, 82. sayfasında *Approbation* bölümünde yer alan isim ve görev listesinden anlaşılır. XII. sırada ismi yazılı olan Anderson; “bu kitabın yazarı” ve mevcut locada *master* unvanı ile yer alır. Kitabın sonraki basımı olan 1735 yılındaki versiyonunda, ilk versiyona göre farklılıklar mevcuttur. Sözelimi içindekiler bölümü, inisiye olarak masonluğa girmiş Galler prensine bir ithaf yazısı, ilk baskıdan ikinci baskıya kadar olan periyottaki masonluk tarihi gibi. Örneğin yedi yıl sonra kurulmuş İrlanda Farmasonluğunun nasıl ortaya çıktığı, eski uygarlıkları daha kapsamlı ele alan bir metin ve diğer bazı metinleri içerir. İki baskı arasındaki farkların daha detaylı bilgisi için bkz. (Bauer, 2018)

⁷ Enosh’un Kur’an-ı Kerim’de adı geçen İdris Peygamber olduğuna dair görüşler vardır.

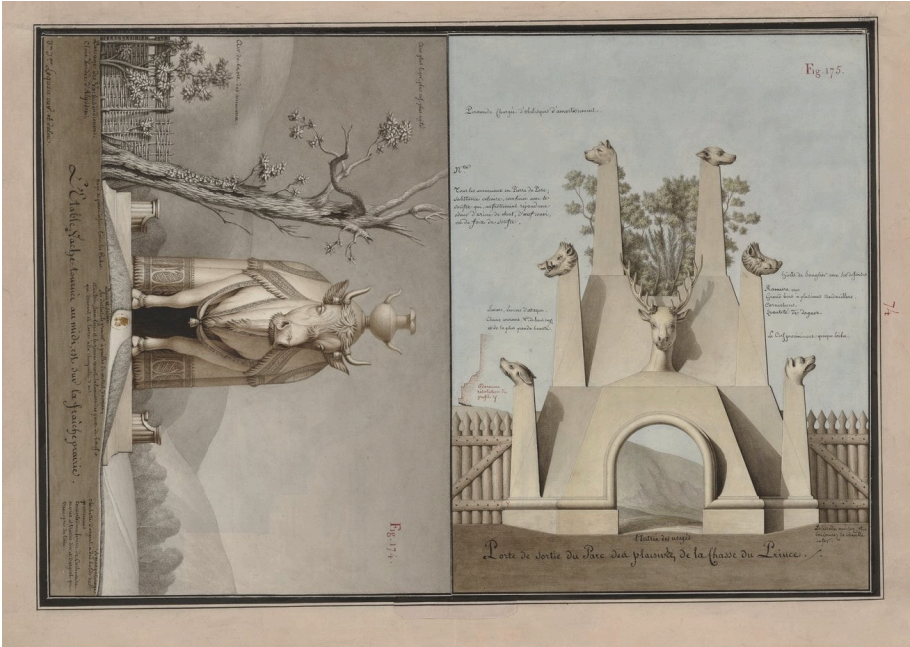
fazla mimar üye vardır (Vidler, 1987, s.94). Bunların birçoğu gerek metinleri ile gerek tasarımlarıyla Neoklasizmin gelişmesinde öncü olan isimlerdir.

Örneğin Paris'in önemli mimarlarından biri olan Jacques-Germain Soufflot ile çalışan J. B. De Puisieux uzunca yıllar locaya hizmet etmiş üst düzey bir masonudur. Öte taraftan Soufflot'un ofisinde çalışan Jean-Jacques Lequeu hem doğduğu yer alan Rouen'de hem de Paris'teki localarda gördüğü imgeleri çoğu zaman hicivli kullanarak ve kendi çizim yöntemiyle yorumlayarak çok sayıda muhayyel çizimler ve tasvirler üretir. Bazı mimarlar masonik sembolleri üretimlerinde doğrudan kullanmasalar bile dâhil oldukları grubu sosyal yaşamlarının bir uzantısı olarak benimser. Bu mimarlar himayesi altında buldukları loca üyelerinin sağladığı avantajlara sahip olmak veya entelektüel paylaşımlar yapabilmek için loca ile ilişkili olmayı tercih etmişlerdir. Bu sebeple teorisyenler, akademisyenler veya önemli tasarımcılar, dahil oldukları locaları biraz da bu kriterlere göre seçerlerdi (Vidler, 1987, s.93).

Paris'teki pek çok locada mimar birkaç üyeye rastlanırdı ancak yüksek oranda mimarı bünyesinde barındıran loca *Les Coeurs Simple de l'Etoile Polaire* idi. 1775-1777 tarihleri arasına bakıldığında doksan üyeden on tanesinin mimar olduğu görülür. Örneğin *Lodge of Friendship*'in tasarımcısı mimar De Wailly bu locaya bağlıdır. Sayıları hatırı sayılır miktarda olsa da tüm mimarlar locaya aktif bir bağlılık içinde değillerdi. Ancak bu oluşumdaki burjuvaların himayesinde olmak ve pek çoğu seçkin kişilerin olduğu kulüplerde vakit geçirmekten hoşlanırdı. Bunun yanında, mimarlık tarihi ve teorisinin gelişmesi ile ilgilenen bazı mimarlar, masonluğun özellikle de mimari metaforlarının topluma atıfta bulunan terimlerinde yani masonik doktrin içinde kullanılan analogik kavramlarda tarihsel çağrışımları olan bazı tartışma güzergahları buldular. Bunlar iki grupta incelenebilir. İlk gruptaki mimarların tasarımları veya söylemlerinde doğrudan masonik etkiler görülür. Örneğin Quatremère de Quincy, Mısır mimarlığı üzerine yaptığı teorik çalışmalarında masonik kaygılarla ortaya koyduğu idealist tipolojisinde mason etkileri yoğun bir şekilde hissedilir. İkinci grupta ise Ledoux, Boullée ve Lequeu gibi mimarlar yer alır. Bu mimarlar teorik çalışmalarında özellikle de ütopyk tasarımlarında, masonik mimarinin analogik yaklaşımını kullanmışlardır. Kendisi mason olmayan Boullée ve masonlukla daha ilişkili olduğu bilinen Ledoux'nün mimari biçime ilişkin sembolik dillerini, yalnızca klasik mimarlıktan almadıkları, aynı zamanda bu yeni sosyal oluşumun söylemlerinden ve motiflerinden beslendikleri söylenebilir. Daha genç olan Lequeu ise bu oluşumdan edindiklerini çok daha açık bir biçimde ve "küstahta" tasarımlarında göstermeyi tercih eder. Sözelimi 1786 ile 1825 tarihleri arasında tasarladığı ideal localarda bunu açıkça görmek mümkündür. Mason olsun ya da olmasın her iki durumda da bu mimarlar mason sembollerinin, söyleminin ve ideolojisinin yayılmasına ve toplum içinde çoğalmasına katkıda bulunmuşlardır (Vidler, 1987, s.93).

Şekil 4. Retour de Chasse (Ledoux, 1804, s.110)

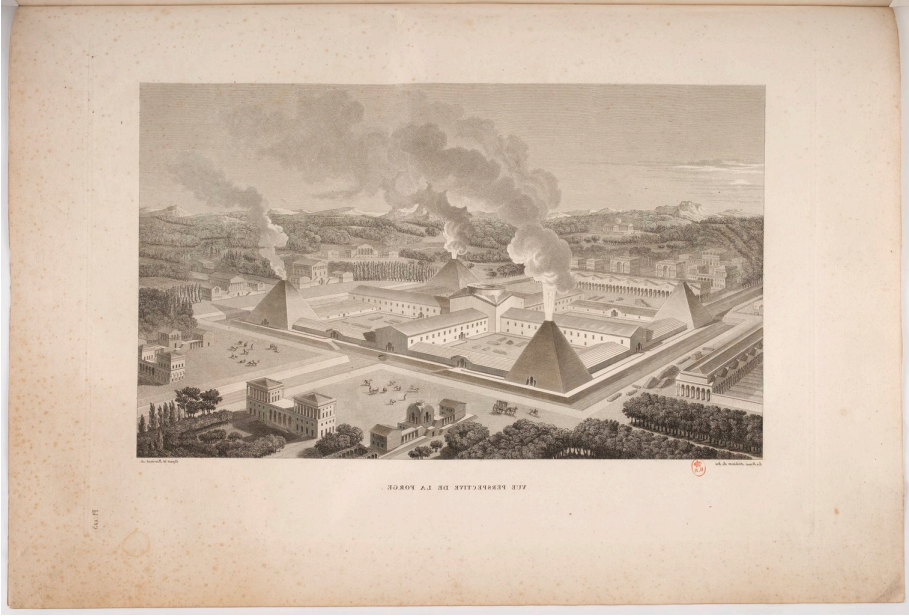

Şekil 5. Hunting Lodge (J. J. Lequeu, 1777)

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Şekil 6. *Cénopaphe dans le genre égyptien* (E.-L. Boullée, 1781)

Şekil 7. *La forge à canons* (Ledoux, 1804)

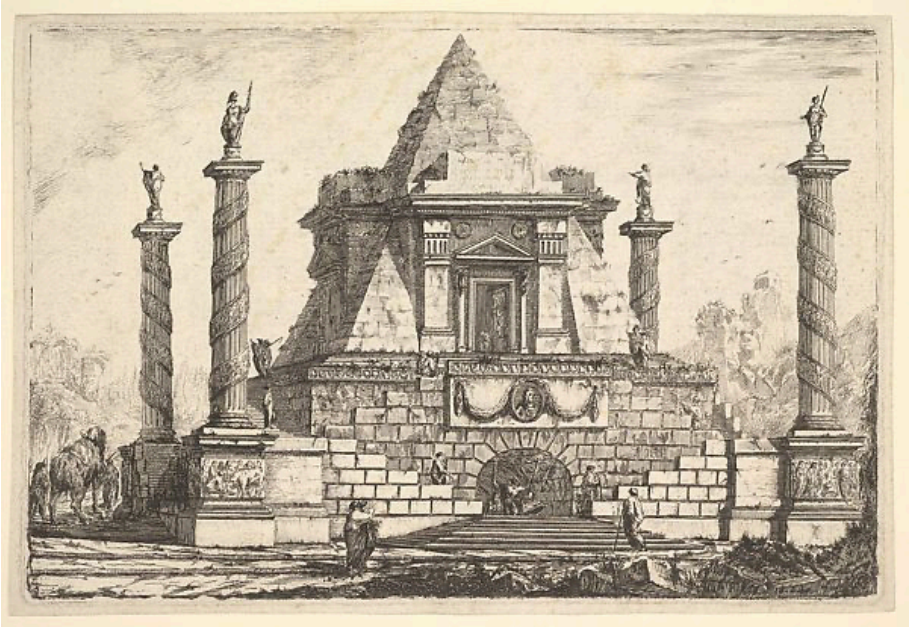
Mason Locaları, 18. yüzyılın sosyalleşme kurumları olarak varlık göstermiş olsalar da kamusal alan tanımı içinde yer almazlar. Entelektüel çevrelerin saraydan bağımsız olarak sosyalleştikleri bu “tuhaf kamusal alan” yeni bir özgürlük alanı da sağlar. Sadece üye olanların belirlenen sınırlar dâhilinde, ancak toplantılara gönüllü katılmaları ve gizlilik içeren söylemlerinin olması, locaları diğer kesimler için de

daha ilgi çekici mekânlar haline getirir. Halkın bu gizli topluluğa olan merakının artması bir taraftan locada olup bitenlerin ortaya çıkması anlamına da geliyordu. Örneğin Voltaire'in inisiyasyon töreninin ve buna benzer önemli törenlerin detaylarının basına sızması halkın bu topluluğa olan ilgisini arttırmış ve üye sayısının günden güne katlanarak çoğalmasına sebep olmuştur. Elbette mason sayısının artması bir taraftan da çeşitli mezheplerde mason kültürünün oluşmasına sebep olmuştur (Vidler, 1987, s.96). Her bir çoğalma beraberinde farklı veya yeni bazı durumların ortaya çıkmasına sebep olurken tören biçimlerinin ve mekân gereksinimlerinin de farklılaştığı görülür. Sözgelimi Mısır dönemi ayinleri, mistik törenler veya daha çok dekor gerektiren teatral nitelikteki törenlerin icrası çoğalır.

Mısır dönemi ayin ritüellerinin popülerleşmeye başlaması Mısır mimarisi üzerine düşünmeyi yoğunlaştırmış ve bu mimari biçimlerin mason mimarlığı için bir vokabüler oluşturmayı da sağlamıştır. Özellikle büyük tünellerin üzerine inşa edilen piramitlerin ve birbirine açılan sayısız kapıya ve tonozlara sahip tapınakların vurgulanan gizemleri, mason törenlerinin temsili için mimari bir altlık haline gelir (Vidler, 1987, s.98). Bu dönem bazı mimarların üretimlerine bakıldığında Antik Yunan ve Antik Roma dönemi mimarlığının Neoklasik yorumlarının yanısıra Antik Mısır mimarlığının da öğeleri eklenerek yeni bir biçim ortaya koydukları yönündedir. Örneğin Sainte-Geneviève Kilisesinin Pantheon'a dönüşümünün çetrefilli tarihi içinde mason mimar Charles de Wailly'nin 1797 yılında Pantheon'un piramide dönüştürülmesi için önerisinde de görüldüğü üzere Pantheon'u bir piramidin merkezine alan çizimler üretir (Şekil 8). Moda haline gelen bu yeni dönem mimarlık türü özellikle de Fransa'da *Académie* mimarları arasında yaygınlaşır. Örneğin Boullée ve Ledoux'nün çizimlerinde piramitlere, mısır figürlerine ve plan şemalarına sık rastlanır (Şekil 6, Şekil 7).

Şekil 8. Waily'nin Panteon önerisi, (Charles de Waily, 1797)

Şekil 9. Funerary Monument and Crypt (Pierre-Louis Moreau, 1760)

Mason ayinlerinin içeriğinin dönüşmeye başlamasıyla birlikte, mekânsal kullanımlar da dönüşmeye başlar. Henüz loca yapısı olmazken kullanılan ve loca ritüelleri için gerekli mekânları simgeleyen çizimler, kilimler ve perdelerin yerini za-

manla gerçek mekânlar almaya başlar. Vidler'in dediği gibi artık masonluk mizan-
senlerde değil mekânın kendisinde icra edilmeye başlanır. Mekânların çoğalmas ve
çeşitlenmesiyle birlikte mekânla var olan masonluk ritüellerinde de çeşitlilik görü-
lür.

Vidler, 1780 ile Devrim dönemine kadar olan bu periyodu masonik "dağılma/çö-
zülme (*disintegration*)" olarak tanımlar. Bu dönemde tasarlanan mistik localarda ini-
siyasyon töreninin rotası loca mekânının içinde sınırlı kalmayarak manzaraya
doğru uzanır. Loca artık yalnızca bir yapıyı değil aynı zamanda bir manzara bahçe-
sini de kapsar. 1770'lerin sonlarına kadar popüler olan Mısır tapınak yapılarına olan
ilgi artık mitolojik alegorilerle inşa edilen İngiliz bahçeciliğine doğru kaymaya baş-
lar. Bu geçiş varlıklı kişilerin bahçelerinde daha özel localar inşa ettirmeye başlama-
sıyla da gerçekleşir. Ancak bunlar yarı-mason olarak görülebilecek yarı-mistik ritü-
elleri olan bahçe pavyonlarıydı. Sözelimi Lequeu'nün, tek hamisi ve kendisi de
mason olan aristokrat Kont de Bouville için 1788 yılında tasarladığı ve kontun Por-
tenort yakınlarındaki mülklerinin bulunduğu arazisine inşasına başladığı *Le temple
du Silence* (Şekil 10) bu trendin bir örneğidir. Masonik toplantılar için tasarlanan
(Braham, 1989, s.232) yapının dorik sütunlar üzerindeki alınlığında *Harpocrates* ola-
rak bilinen sessizlik tanrısı ve antik dönem mitolojilerinde karşılaşılan bazı figürler
yer alır. Hem konut hem de yarı-mason locası olarak kullanılan ve mason törenle-
rinin gittikçe daha da bireyselleşerek gerçekleştirilebildiği bu ve buna benzer özel
localar seçkin sınıfın mülklerinde çoğalarak varlık göstermeye başlar (Vidler, 1987,
s.99). Bu türden bahçe yapılarıyla birlikte mason mimarlığının farklı bir boyut ka-
zananak yeni bir döneme geçtiği söylenebilir.

Buttler'a göre, özellikle de İngiltere'de bahçe yaptırınların büyük bir kısmı ma-
son locası üyeleridir. Temelde hümanist amaçlarla bir araya gelmiş masonların inşa
ettirdiği bahçe yapıları bu sebeple inziva alanları, mağaralar, dostluk ve erdem ta-
pınakları, mezar yapıları vd. türden mason fikrini ortaya koyabilecek yapılardan
oluşuyordu (Buttler, 2003, s.148). Bu mekânlar mason üyeler için yalnızca bahçeyi
süslemek için değil aynı zamanda alegorik anlamları olan ve mason ritüellerini ve
geleneklerini gerçekleştirebilecekleri alanlardır.

Şekil 10. *Le temple du Silence* (J. J. Lequeu, 1777)

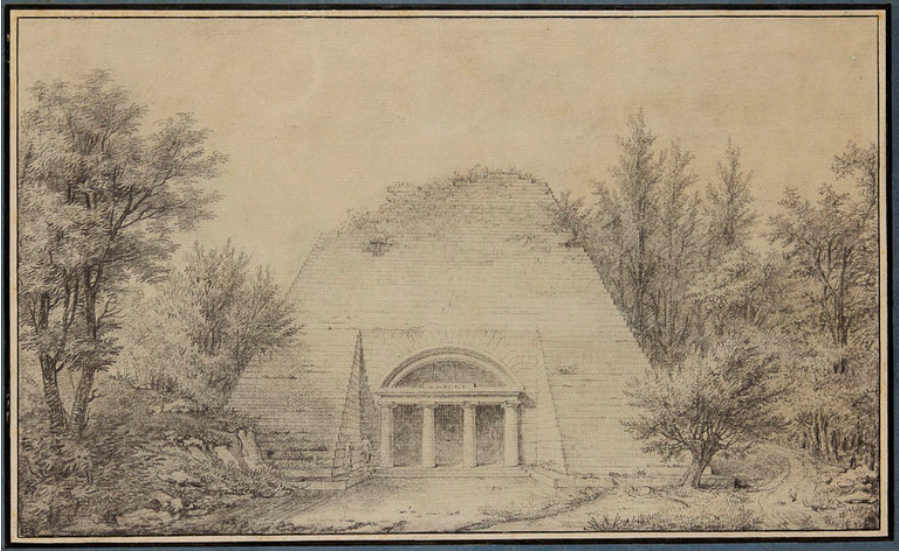
Bir peyzajın içinde yer alan ve Antik döneme referans veren detaylara sahip oldukları hemen göze çarpan bu yapılar günden güne çoğalmaya başlarken, öte taraftan başka bir yapı türü ile de karşılaşılır. Sözelimi aristokrat bir mimar olan Racine de Monville yine mimar olan François Barbier ile birlikte Retz’de bulunan bir konutun bahçesinin merkezinde yer alan, tamamlanmamış bir tapınak yapısını andıran yıkık bir yapı inşa eder. (Şekil 11) Benzer bir yapı üretimi Markiz Montesquieu’nün bahçesi için Brongriart tarafından tasarlanır (Şekil 12). İçinde birçok yapıyı barındıran bu proje yarı masonik görülebilecek ve İngiliz bahçesine doğru ritüelistik bir rotası olan, yer altı geçitlerinin bir *grottoya* bağlandığı ve üzerinde bir piramit yapısı ile mekânsallaşan, birçok *folly*’den⁸ oluşmuş bir *lanscape* projesidir. *Folly*’ler sonrasında sayıları binlercesini aşacak kadar neredeyse tüm Avrupa’ya ve oradan da farklı bölgelere yayılırlar. 18. yüzyılın özellikle de ikinci yarısından sonra ise ütopya yaklaşımları için bir altlık olarak görülmeye devam eder.

⁸ *Folly*’ler, Avrupa’da 18. yüzyılda inşa edilmiş bahçe yapılarıdır. Bu yapılar genellikle ekstra avantgard yapılar olarak mimarlık metinleri içinde yer alsa da kuramsal olarak ele alınmamış mimarlık nesnelere olarak muğlak bir alanda dururlar.

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Şekil 11. *La Colonne*, (F. C. De Monville, 1785)

Şekil 12. Bahçede yer alan piramit, Maupertuis, (A.T. Brongniart, 1739-1813)

Sonuç

Bu çalışma, Britanya'da ortaya çıkan Modern dönem masonluğunun Aydınlanma'nın sosyal yapılanmalarından biri haline dönüşme süreci etrafında çerçevesidir.

Muğlak bir alanda duran ve birbirinden farklı söylemlerle yazılan masonluk tarihinin içinde gezinerek, temas ettiği durumları mimarlık bağlamında değerlendirir. Bunu yaparken, iki ana eksenle birbirini üreten mimarlık-masonluk ilişkisini ele alarak Aydınlanma dönemine dair bir kesit ortaya çıkarmaya çalışır. Bir taraftan o dönemin sosyalleşme araçlarından mason localarını kentsel bir örgütlenme biçimi olarak irdelerken öte taraftan dinsel metinler aracılığıyla mimarlık epistemolojisinin inşasına odaklanır.

Mimarlık dili ile ilahi kaynağa dönen ve kendini inşa eden Aydınlanma masonluğu, 18. yüzyılda sosyalleşmenin önemli bir ayağını temsil eder. Süleyman Mabedi'nin yeniden inşası düşüncesi ile bir bakıma toplumun yeniden inşasını sembolize ettiği için güçlü kökenlere referans vererek, söylem, ölmüş bir beden içinde yeniden varlık bulur. Metaforik olarak kişinin kendini ve dünyayı inşa etmesine gönderme yapan ve toplumun farklı katmanlarını bir araya getiren bu alışılmadık örgütlenme biçimi, Aristokrasi ve orta kesimin birbirine erişimini kolaylaştıran bir kardeşlik oluşumu olarak işler. Aynı zamanda sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı önemseyen demokratik tandanslar içeren bir asli görevi de üstlenir. Örneğin mimarların iş bağlantılarını kurmaları için yeni fırsatlar kolladıkları ve mason localarındaki hamileri aracılığıyla bunu kolaylıkla yaptıkları görülür. Bu çalışma da bu türden bir örgütlenmenin, mimarlık söylemlerinden beslenerek Aydınlanma döneminde yeni bir sosyalleşme ağını inşa etmesi ve dönemini dönüştürücü etkilerini değerlendirmiştir.

Ayrıca masonluk söylemi bağlamında üretilen mimarlık bilgisi, metinler ve fiziksel mimarlıklar (iki ve üç boyutlu bütün mimarlık üretimleri) aracılığıyla kutsal sözün tefsirinin yapıldığı önemli bir araç olarak da işlediği söylenebilir. Süleyman Mabedi'nin yeniden inşası ile ilişkilenen bu kutsallık üretimi, mimarlık dili kullanılarak Tanrısal olanla ilişki kurar. Bilimsel kültür ile şekillenen Aydınlanma düşüncesini tahrip eden bu türden bir üretim, haliyle mevcut epistemoloji ile örtüşmez ve paradokslar oluşturur. Yarı-gizli bir örgütlenme biçimi olan ve yer yer yasaklanan bu oluşum içinde hatırı sayılır derecede önemli şahsiyetlerin locaya üye olması, yarattığı çelişkiler bağlamında da merak uyandıran bir mesele olarak dikkat çeker. Örneğin bir mason olan Newton'ın, kendi döneminde yasaklanmış masonluk üzerine yazdığı bazı metinleri ve Süleyman Mabedi çizimleri bunun en somut örneğidir. Bilimsel imajı zedeleyen, dolayısıyla krizlere yol açabilecek bu türden "arıza" durumlar henüz varlık kazanmadan bertaraf edilir.

Sınırların daha net çizildiği ve disiplin rejimlerini bu bağlamda inşa eden Aydınlanma düşüncesini koruma altına alma refleksi, "ilerleme" ile ilişkilinmeyen tüm bilgi üretimlerini görmezden gelir. Dolayısıyla hakkında kuramsal tartışmalar ya-

pılmamış birçok tarihsel meseleyi bugün de konuşmak, tarihin bilindik güzergahlarını krize sokacağı ve yeni epistemik alanlara imkân vereceği için oldukça anlamlıdır.

Extended Abstract

A Study on the Conception and Production of Architecture in the 18th Century Masonic Lodges as a Form of Urban Organization

The 18th-century Enlightenment period manifests itself in all fields as an attempt to understand and redefine oneself and everything else. This intellectual discovery inevitably takes place in architecture as well. Through the realization of the historicity of architecture, actors who attempt to define architecture within a discipline regime strive to create a holistic language. For this reason, many concepts taken from Antiquity are redefined and reused in constructing architectural epistemology. Thus, classical architecture constitutes one of the main arguments for the 18th-century architectural thought. While each encounter in this retrospective journey serves to construct the discipline of architecture, it also includes confrontations that can be destructive. Every devastating encounter is either evaluated in a rationalized plane or ignored and expelled. These situations are signs that architecture can be conceived in many different ways.

Food-beverage associations, coffee houses, saloons and similar formations, which are different forms of creation of a social environment, are significant paradigms of the Enlightenment period. Masonic lodges, built by/in architectural discourses, have an important place in the culture of socialization, shaped in non-institutional forms by their unique structuring, and spread to many parts of Europe in the 18th century. This community, which is defined as operative freemasonry and takes its origins from the masonic guilds in the Middle Ages, works as craft guilds where both the professional organizations and the social status of the builders are followed. 18th century freemasonry is a fraternity where people come together from different classes. This formation quickly spread and became popular in aristocratic, bourgeois and intellectual circles. Speculative freemasonry, born in England, thus reached many parts of Europe.

The idea of freemasonry in the Enlightenment period is associated with the Temple of Solomon, just as it was in medieval freemasonry. Medieval freemasons describe themselves as followers of Hiram Abiff, the master builder of Solomon's temple. The 18th-century masons allegorically adopt medieval masonry traditions and symbols. It is based on the belief in rebuilding the Temple of Solomon. Therefore, the features of the Temple of Solomon and the construction tools used by the master Hiram are the symbols that build the modern period of freemasonry. This construction is also made by the production of architectural concepts. "The Constitution of

Freemasonry" written by James Anderson in 1721, provides an allegorical description of all these symbols and notions. In particular, he builds freemasonry using the architectural concepts. This construction clarifies how one should construct both himself and his environment. The rules, duties and responsibilities that the community must adopt and fulfil are explained with these concepts. Thus, the paradigm of architecture is used as a symbolic language in the rituals and practices of freemasonry. It also means that architecture is described by a new medium. In architectural historiography, it is a situation that will create a defect for the architecture that is wanted to be built with the principles of the Enlightenment because the 18th century actors who thought about architecture tried to describe architecture rationally and scientifically. For this reason, the limits are tried to be determined as much as possible. On the other hand, the architectural discourse described within freemasonry has a legendary background that is far from a rational perspective. The rational mind conflicts with this idea, which takes its roots in the holly narrative. Therefore, this conflict is expelled as a faulty situation in the 18th century. And is less talked about a subject that does not take much space in the architectural historiography.

Another case in the study is the space requirements that arise by increasing in numbers of members of the Masonic lodges, which operate as semi-secret organizations. During the early days of masonic practices in England, the rituals performed by the members in places such as taverns, coffee houses, pubs and hotels become insufficient as the number of members increases. Although lodges are needed for the growing community, these are not widely built. For example, while there are structures built as Masonic lodges in England, there are no lodge structures in France due to the prohibition of freemasonry. For this reason, some places such as residences, restaurants, and hotels are decorated with symbols that symbolize freemasonry and rituals are performed. When viewed from the outside, some structures are not distinguished from the surrounding buildings but are designed as Masonic lodges. These buildings, which are interesting for architects, become a rich base that can be used, especially for the utopian architects. Apart from the understanding in the architecture of the Enlightenment period, which was built by a rational view based on the classical, "new" architectural outputs took place. These productions also provide new theoretical discussions within architectural epistemology.

This study also tries to understand the epistemology of the Enlightenment period by making a periodic reading of the emergence and extensions of Masonic architecture. For this reason, instead of focusing on how freemasonry emerged, this study discusses how it became one of the remarkable formations of the Enlightenment period and how it turned into an urban organizational form by feeding on

architecture. In this context, the study also criticizes the totalitarian construction of architecture.

Kaynakça/References

- Anderson, J. (1723). *The Constitutions of the free-masons; Containing the history, Charges and Regulations of That Most Ancient and Right Worshipful Fraternity. For the use of the Lodges.* John Senex & John Hooke.
- Assemblée de francs-maçons pour la réception des Apprentifs. - Entrée du récipiendaire dans la loge : [estampe] | Gallica. (n.d.). 01.01.2021 tarihinde from <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84099852.item/> adresinden erişildi.
- Bauer, A. (2018). *Masonluğun kökenleri: Newton'un masonluğu.* Ketebe Yayınları.
- BnF - La franc-maçonnerie. (n.d.). 18.08.2021 tarihinde http://expositions.bnf.fr/franc-maçonnerie/grand/frm_040.htm/ adresinden erişildi.
- Buttlar, A. v. (2003). İngiliz bahçesi. In H. Sarkowicz (Ed.), *Bahçelerin ve Parkların Tarihi* (ss. 142–153). Dost Kitabevi.
- Braham, A. (1989). *The architecture of the French enlightenment.* University of California Press.
- Curl, J. S. (2014). *Freemasonry and architecture.* In *handbook of freemasonry* (ss. 557–605). Brill. https://doi.org/10.1163/9789004273122_031
- Galvin, T. G. (2003). *The architecture of Joseph Michael Gandy (1771-1843) and Sir John Soane (1753-1837): An Exploration into the Masonic and Occult Imagination of the Late Enlightenment.* 01.10.2021 tarihinde <https://repository.upenn.edu/edissertations/996/> adresinden erişildi.
- Gruson, F. (2016). *Pratique rituelle et forme de l'espace : le temple maçonnique : forme, type et signification.*
- Knoop, D., & Jones, G. P. (1947). *The genesis of freemasonry : an account of the rise and development of freemasonry in its operative, accepted, and early speculative phases.* Manchester University Press.
- Laborde, A.d. (1808). *Description des nouveaux jardins de France,* Paris: Delance
- Mackey, A. G. (1872). *A Lexicon of Freemasonry: containing a definition of all its communicable terms, notices of its history, traditions, and antiquities, and an account of all the rites and mysteries of the ancient world* (14nd ed.). Moss&Co.
- Musée du Louvre. (2021). *Maupertuis, Parc, Pyramide: élévation perspective - Louvre Collections.* (n.d.). 01.10.2021 tarihinde <https://collections.louvre.fr/ark:/53355/cl020505797/> adresinden erişildi.
- GLDF. (2021). *Musée, archives et bibliothèque maçonnique (MAB) - GLDF.* (n.d.). 01.10.2021 tarihinde <https://www.gldf.org/culture-et-patrimoine/presentation-du-mab.html/> adresinden erişildi.

- Önnerfors, A. (2017). Freemasonry: A very short introduction. *Very short introductions*, 160. 07.12.2021 tarihinde <http://www.veryshortintroductions.com/10.1093/actrade/9780198796275.001.0001/actrade-9780198796275/> adresinden erişildi.
- The Metropolitan Museum of Art. (2021). Pierre Moreau | View of a Funerary Monument and Crypt | The Metropolitan Museum of Art. (n.d.). 18.08.2021 tarihinde <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/398045/> adresinden erişildi.
- The Canadian Centre for Architecture. (2021). Proposal for the transformation of the Panthéon into a pyramid, Paris, c. 1797. DR1995:0061. 18.08.2021 tarihinde <https://www.cca.qc.ca/en/articles/issues/9/let-us-assure-you/32749/the-political-life-of-a-building/> adresinden erişildi.
- Stevenson, D. (1988). The origins of Freemasonry : Scotland's century, 1590-1710. 246.
- Vidler, A. (1987). The writing of the walls : architectural theory in the late enlightenment. Princeton Architectural Press.
- Gallica. (2023). Vue Perspective de la Colonne: [estampe] / [non identifié] | Gallica. (n.d.). 05.02.2023 tarihinde <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10024255q.r=retz%20Le%20colonne?rk=150215;2/> adresinden erişildi.

Dr. Figen Işiker:

2009 yılında Yakın Doğu Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. 2015 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi Mimarlık Yüksek Lisans Programında "Mimarlıkta İşlev Kavramının Dışarıda Bırakılmış Anlamları" başlıklı yüksek lisans tezini, Mimarlık Doktora Programında ise 2022 yılında "Mimarlıkta Kuramsal Suskunluğun İnşası ve İmkanları" başlıklı doktora tezini tamamladı. Mimarlık eleştirisi, mimarlık tarihi ve kuramı, mimarlık tarihyazımı çalışma alanları arasındadır. 2012'den bu yana Mardin Artuklu Üniversitesi Mimarlık Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

Figen Işiker graduated from Near East University, Department of Architecture, 2009. She completed her master's thesis titled "Excluded Meanings of the Concept of Function in Architecture" in Mardin Artuklu University Architecture Master's Program in 2015 and her doctoral dissertation titled "The Construction and Possibilities of Theoretical Silence in Architecture" in Architecture Doctorate Program in 2022. Architectural criticism, architectural history and theory, architectural historiography are among her fields of study. She has been working as a Research Assistant at the Architecture Department of Mardin Artuklu University since 2012.

E-mail: figenisiker@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4880-0192)